

Om »ægte« Trolddom i Danmark i retshistorisk Belysning.

AF O. HAACK.

Emnets for dette Arbejde er alene det, som vore gamle juridiske Forfattere benævner ægte eller højeste Grad af Trolddom, hvis Væsenstype var Frafald fra Gud og Hengivelse til eller Overenskomst med Djævelen, og for hvilken Straffen var at brændes i levende Live. Den lavere og mindre graverende Form for Trolddom, at omgaaes med Signen, Manen, Maalen, Visning igen og lignende overtroiske Kunster, falder udenfor Arbejdets Rammer. Det skal herom blot bemærkes, at der i vore ældre Hekseprocesser vel ogsaa i nogle Tilfælde er givet Dom til Baal og Brand overfor Personer, hvis Adfærd kun kvalificerede dem til at henregnes til denne lavere Grad af Trolddom, uden at man formodede Forbund med Djævelen, men dette var dog sjældnere. Forordningen af 12/10 1617, der indførte en saadan legal Graduering af Trolddomsbegrebet, synes selv at betragte dette som en Udvidelse af det, som paa dette Omraade da var regnet som strafbart i Praxis. Det udtales nemlig i Præmisserne, at Kunster som de nysnævnte har Folk troet uforbudt, fordi de menes at komme Mennesker og Fæ til Gavn og Helbred; men derunder misbruges undertiden Guds Ord, og det fører Folk fra Gud og hans naturlige Hjælp til Djævelen og hemmelige, unaturlige Raad og Midler og viser sig desuden at være alle Troldfolks første Alfabet og Begyndelsen til *ret* Trolddom (altsaa en Slags Forskole til »ægte« Trolddom i Pagt med Djævelen).

Derfor belægges saadan Adfærd nu med en særlig Straf, som dog ikke gælder Livet, medens der med »rette Troldfolk som med Djævelen sig bebunden lever og omgaas med ham, skal forholdes efter Loven og Recessen« (o: Baal og Brand). Disse Straffebestemmelser gentoges i Recessen af 1643. Chr. V's danske Lov af 1683 indførte i 6—1—10 og 12 en yderligere Differentiering af Straffen for overtroiske Kunster, nemlig en højere, hvis galne og indbildte Kunster bruges for at skade nogen, en lavere for Omgængelse med Signen, Maalen, Manen, Igenvisning m. v., medens rette Troldfolk, med en fra Recessen hentet Definition heraf, efter 6—1—9 anses med den herfor gængse Straf, der nu udtrykkelig angives som at kastes levende paa Ilden og opbrændes.

I 2. Mosebog 22. Kap. 18. Vers hedder det kategorisk: »En Troldkvinde maa Du ikke lade leve«. Dette blev ogsaa dansk Rets Standpunkt, for saa vidt angaar den ægte Trolddom, kendetegnet ved Forbund med Djævelen. Formelt gjaldt den ubetingede Dødsstraf for saadan Trolddom, indtil Straffeloven af 1866 ophævede Bestemmelsen herom i D. L. 6—1—9. Først paa et sent Tidspunkt havde vor Lovgivning iøvrigt givet nærmere Regler om Trolddom. I den skaanske og sjællandske Kirkeret hedder det blot, at for Trolddom eller Fordæthe (Forgørelse) skal man fri sig med Nævn; i et ærkebiskoppeligt Synodalstatut¹⁾ forbyder Artiklen »de sortilegiis« Præster og Klerke at give sig af med Spaadomskunster, fordi Djævelen her altid har en Haand med i Spillet. Jydske Lov af 1241 bestemmer i (den senere tilføjede) Art. 69 i 3. Bog, at hvis nogen sigter en anden for at have forgjort ham med Trolddom, men den sigtede nægter, og den anden alligevel »giæder og tilmoder« ham det paa Haanden, skal den sigtede værge sig med Nævn i Kirkesogn. Her tales ikke om Forbund

¹⁾ Statuta Sinodalia Johannis Archiepiscopi Lundensis (i Thor-
kelin: Samling af danske Kirkelove (Kbhvn. 1781) p. 118).

med Djævelen, men alene om den en anden paaførte Skade. Herefter synes Lovgivningen at tie om Trolddom, indtil Chr. II's saakaldte gejstlige Lov (Landretten), som dog kun havde Gyldighed fra 1521 til 1523, i Art. 78 gav mere udførlige Regler herom: Det paalægges Kongens Embedsmænd at tage nøje Vare paa de Mænd eller Kvinder, som er i Rygte for at fare med Trolddom paa Landsbyerne, om de findes paa saadanne Steder, som er usædvanligt, om Natten, sildig Aften, Morgen eller ene ved rindende Vand²⁾, eller paa hellige Tider som Skærtorsdag og St. Valborgs Nat, der siges at være de mest brugte Tider paa Aaret. Det hedder saa videre, at hvis 3 Vidner for Dommeren edelig bekræfter at have hørt Trolddomsrygte i Byen om de paagældende, skal disse straks paagribes, og Profossen hentes for at pine dem, og hvis de tilstaar, men ingen har taget Skade, straffes de med Ris eller Svøber og udvises af Byen. Kan det siden bevises, der hvor de kommer hen, at de fremdeles bruger saadanne Gerninger, og paagribes de dermed, og det er bevisligt, at nogen dér har taget mærkelig Skade, da »rettes eftersom plejer at rettes over dem, som bruger Trolddom«.

Det vil herefter ses, at der i Lovgivningen hidtil hverken var givet en egentlig Bestemmelse af Trolddomsforbrydelsens Begreb, ej heller direkte fastsat nogen Straf for fuldbyrdet Trolddom, og endelig ikke givet nærmere Bestemmelse om det særlige processuelle Apparat, Nævn i Kirkesogn, som skulde benyttes i disse Sager. Oplysning om disse Spørgsmaal maa hentes dels fra den senere Lovgivning, for saa vidt den kan antages at normere hidtil allerede gældende Retsbrug, dels fra de talrige Retssager, som især ved Reformations-tiden begyndtes mod Troldfolk.

Hvad først angaar Forbrydelsens Begreb, er der næppe Tvivl om, at det centrale deri var Fornægtelsen af Gud ved Indgaaelse af en Pagt med Djævelen. I et Responsum

²⁾ Kvinderne i Hekseprocesserne i Ribe bekendte ofte at have drevet deres Spil »ved Aaen«.

fra Konsistorium i 1632³⁾ fremhæves det udtrykkelig, at den rette Hovedgrund i alle Trolddomssager, som fornemmelig bør anses, er, at det Menneske, som gives fuld Sag for Trolddom, maa have afsagt Gud og forbundet sig med Djævelen, og saa længe dette ikke klarlig er bevist, kan Mennesket ikke fuldt og fast holdes for at være Troldkarl eller Troldkvinde. Dette stemmer jo ogsaa med Definitionen i den foran omtalte Fr. af 12/10 1617. Men ligesom de citerede Lovbestemmelser taler om Forgørelse af andre og om at paaføre andre Skade, viser Hekseprocesserne, især de ældre, at dette Moment blev afgørende; den, som havde lidt Skade, rejste Sag mod Troldkvinden og førte sit Bevis for Sammenhæng mellem Skaden og en Trusel eller anden Ufærd fra den sigtedes Side. Pagten med Satan stod kun som Baggrund herfor og kunde af naturlige Grunde kun bevises ved Tilstaaelse fra den sigtede, hyppig blev den blot antaget som en nødvendig Forudsætning for, at den paagældende havde været i Stand til at udføre de onde Gerninger, der ansaas for godtgjort. Trolddomsbegrebet maatte da i disse Sager praktisk bestemmes som Tilføjelse af Skade eller Fortræd for andre Mennesker med den ondes Hjælp.

Med Hensyn til Straffen for denne »ægte« Trolddom, da forudsættes den i Lovgivningen som noget bekendt og fastslaaet. Som nævnt taler Chr. II's Landret om at rettes, som der plejer at rettes over dem, som bruger Trolddom. Recessen af 1576 Art. 8, til hvilken vi senere i anden Sammenhæng kommer tilbage, udtaler, at Kirkenævn sværger den for Trolddom beskyldte »til Ilden«, og som anført nøjes Fr. 12/10 1617 saa vel som Recessen af 1643 med om rette Troldfolk at udtale, at de skal behandles »efter Loven og Recessen,« saaledes at det først er D. L. 6—1—9, der for Troldmand eller Troldkvinde, som har forsvoret Gud og sin hellige Daab og hengivet sig til Djævelen, direkte udtaler, at deres Straf er at brændes levende. Det er til denne Straf, de ældre Bestemmelser hentyder, og Brænding

³⁾ H. Matzen: Universitetets Retshistorie (Kbhvn. 1879) I p. 223.

i levende Live har saaledes hele Tiden været den for rette Troldfolk gældende Straf. Dette er saa meget mere forstaaeligt, som denne Straf i det øvrige Europa blev anvendt for Kættene og Hekse. Som Grund til, at netop denne Form for Aflivelse var valgt for saadanne Forbrydelser, peger *Matzen*⁴⁾ paa, at den kirkelige Brug foretrak Baaldøden, fordi den vilde undgaa at udgyde Blod. Af *v. Hentig*⁵⁾ hævdes det, at Brændingsdøden i Middelalderen var Udtryk for den fuldstændige Tilintetgørelses Straf, der skulde drage en uoverstigelig Grænse mellem Gerningsmanden og Folket; derfor sonedes Forbrydelser, der mægtig opvækker Guds Vrede, som Hekseri, Kætteri, Blodskam og Sodomi, paa Baalet; samtidig gjorde der sig gældende ældre Tidens Forestillinger om Ilden som dæmonforjagende og dæmondræbende Element, der med Legemet, hvis Aske strøes for Vinden, ogsaa fortærer den onde Sjæl.

Med den nævnte Opfattelse af Trolddom og med den traditionelle Straf herfor, Baal og Brand, træder man ind i den Periode fra 1540 til henimod 1700, da Heksejagt foregik her i Landet, og man lod Hundreder af Kvinder brænde som Troldkvinder. Som bekendt var det først Reformationstiden, der herhjemme i større Omfang bragte Hekseprocesserne, der i Udlandet var udsprungne af Inkquisitionens Kætterforfølgelser, idet Troldfolk ligesom Kættene antoges at dyrke Djævelen⁶⁾. Da de egentlige Hekseforfølgelser var ebbet ud, blev tilbage en anden Gruppe af »pacta med Fanden«, som skal være Genstand for denne Artikels andet Afsnit.

I.

Det antages, at den første Heks i denne Periode blev brændt 1539 eller 1540⁷⁾, og den sidste blev det efter Højeste-

⁴⁾ H. Matzen: Forelæsninger over den danske Retshistorie (Kbhvn. 1895) III Strafferet p. 155.

⁵⁾ Hans v. Hentig: Die Strafe (Berlin 1932) p. 110 ff.

⁶⁾ Se nærmere Alfr. Lehmann: Overtro og Trolddom (2. Udg. Kbhvn. 1920) I p. 155 og 173.

⁷⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede. VI p. 47 ff.

rets Dom i 1693. Om Processerne i dette Tidsrum foreligger der en Mængde Aktstykker og Beretninger. Særlig maa fremhæves de Uddrag af Ribe Bys Retsprotokoller, der findes i Kapellanen *David Grønlunds Bog*⁸⁾. Denne Forfatter har excerperet Ribes Retsbøger fra 1530 og i stort Omfang gengivet Tilførslerne angaaende alle Undersøgelserne og Dommene for Trolddom, omfattende Perioden fra 1572, da Johanne Rygge blev brændt, til 1652, da samme Skæbne overgik Anne Bruds, hvormed Trolddoms-epidemien i denne By var løbet ud efter at have kostet mindst 13 Kvinder⁹⁾ Livet. Netop fordi denne Bog i saa stort Omfang bringer selve de officielle Aktstykker og ikke blot Forfatterens Referater og Slutninger, yder den i Forbindelse med Oplysningerne fra andre Kilder et Stof, der ogsaa er egnet til at belyse Procesmaaden i disse Sager, særlig det Institut, Nævn i Kirkesogn, hvormed den beskyldte, som tidligere omtalt, skulde værge sig. I den nu følgende Fremstilling heraf er, hvor ingen anden Kilde er angivet, Oplysningerne hentet fra de i Grønlunds Skrift gengivne Akter¹⁰⁾.

Retssagen indledes normalt med, at en Person, der mente sig skadelidt ved Trolddom fra en andens Side (i Reglen en Kvinde), varslede denne om, at han til en bestemt Tingdag vilde tage Vidnesbyrd om hende, og æskede hende til at lade nogen af Slægt eller Venner møde og svare for hende. Hvis Kvinden i Forvejen af en anden Heks i dennes Bekendelse var udlagt som Troldkvinde, behøvedes ingen privat Klager, idet Øvrigheden da selv kunde drive Sagen mod hende og lade den, der mente sig skadet, optræde kun som Vidne. Paa Tingdagen mødte begge Parter, den

⁸⁾ David Grønlund: Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker. Viborg 1780.

⁹⁾ J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse (Kbhvn. 1884) p. 669.

¹⁰⁾ Om mange andre Heksesager i Norden se navnlig Vilhelm Bang: Heksevæsen og Heksefølgelser især i Danmark. Kbhvn. 1896.

sigtede ofte med sin Mand eller anden Værge. Klageren stillede Borgen for, at han vilde blive tilstede og gennemføre Sagen samt svare for den, fremsatte under Ed sin Beskyldning og krævede den sigtede fængslet. Dette sidste kunde afværges ved, at der stillede Borgen for hende, men hvis dette ikke skete, idet ingen vilde eller af Frygt for at inddrages i Sagen turde yde saadan Kaution, og hun derfor blev sat i Finkeburet eller Troldkonehullet, stod hendes Sag straks daarligt: paa de følgende Tingdage kom der ved den nidkære Klagers Virksomhed gerne nye Beskyldninger og nye Vidner imod hende, og det var ikke let at føre et egentligt Modbevis, da det som Regel stod fast, at hun ved en eller anden Lejlighed havde fremsat en Udtalelse som »Du skal faa Skam« eller »faa en Ufærd« mod en Person, og at denne siden — undertiden ganske vist Aar senere — var ramt af Sygdom eller anden Ulykke, eller at kort efter Udtalelsens Fremsættelse var Ølbrygningen mislykket eller Næringen i det hele gaaet tilbage. Det bedste Værn, den anklagede kunde yde udover Benægtelse, bestod i at skaffe sig et godt Vidnesbyrd for tidligere Vandel og Rygte, og hertil tjente Kirkevidner eller et Stokkenævn fra 24 Mænd, taget i Fodesognet eller andet Sted, hvor hun tidligere havde levet, og tillige i Byen, hvor hun nu var beskyldt. Ribekvinden Ingeborg Harekis's Proces er oplysende i denne Henseende: hun var beskyldt af en anden Kvinde, men hendes Mand skyndte sig at tage et saadant Skudsmaal af 24 Dannemænd, der udtalte, at de nok af to Kvinder havde hørt Rygter og Tidender om hende, men de vidste ikke, om det var sandt, hun havde ikke gjort nogen af dem noget ondt, og de vidste hver for sig kun godt at sige om hende. Dette lammede Klageren, saa at, da Ægtemanden nu spurgte, om nogen vilde gaa i Rette med ham om hans Kone og beskyldte hende for Trolddom, meldte ingen sig paa tredje Ting, og dermed døde Sagen bort for denne Gang. Men næste Aar rejstes der ny Sag mod hende af en Borger for at have skadet hans Kone

og hans Broder, og denne Gang førtes der nogle Vidner, hvis Forklaringer imidlertid var svage og løb ud i, at »hvad hun (o: med Hensyn til Forgørelse) kan eller ikke kan, det maa Gud vide, de vidste det ikke«. Atter tog Manden et Støkkenævn om hende, og dettes Vidnesbyrd gik atter ud paa, at de ikke vidste noget mod hende, omend de havde hørt Rygter om Trolddom — hvad der jo ikke var saa mærkeligt efter den Aaret for indledede Sag mod hende. Byfogden, der øjensynlig ønskede Sagen godt oplyst, før den gik til det lovhjemlede Kirkenævns Afgørelse, spurgte derefter de paa Tinget tilstedeværende, om de vidste noget om hendes Trolddomsgerninger, men alle benægtede dette. Da Klageren fastholdt Sagens Forfølgning, udnævntes der 15 Kirkenævninge, gode Mænd i Sognet, til at afgøre Spørgsmaalet om Sigtelsens Bevislighed. Dette er det saakaldte Nævn i Kirkesogn. Nævningene blev udmeldt paa Tinget, formentlig af Byfogden. Andre Sager, baade fra Ribe og fra andre Steder i Landet, viser, at Mændenes Antal har varieret fra 8 til 16¹¹⁾. Det maa antages, at Afgørelsen i dette Nævn ikke krævede Enstemmighed, men — ligesom fra et tidligere Tidspunkt Herredsnævningenes Beslutninger — var Fler-talsafgørelser. Mændene skulde være uvildige, og der foreligger Eksempler paa, at Nævnets Beslutning eller »Tog« er blevet underkendt ved højere Instans, fordi det oplystes, at Avindsmænd af den beskyldte havde været Medlemmer af det¹²⁾. Før dette Nævn fremlagdes nu Beskrivelser af tidligere Tingsvidner, nye Vidner førtes og de tidligere førte Vidner gentog deres Forklaringer, alt under Ed. Nævnet skulde fuldføre sit Arbejde og afgive sit »Tog« i Løbet af 6 Uger. Undertiden fik det Udsættelse, saaledes i en sjællandsk Sag i 1578¹³⁾, hvor der ved Indankningen for Lands-

¹¹⁾ Matzen, Retshistorie. II p. 78; Københavns Diplomatarium III p. 173.

¹²⁾ Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme II p. 256 og III p. 38.

¹³⁾ Kbhvns. Diplom. VI p. 147.

tinget blev sluttet et Forlig med Christoffer Valkendorf, der havde klaget over, at Kendelsen var afsagt for sent og paa et ufyldstgørende Grundlag; ved Landsdommernes Mægling fik disse Nævninge nye 6 Uger til at overveje Sagen, derunder, om Vidnesbyrdene ikke var fra den skyldigkendtes Avindsmænd eller fra letfærdige Folk, og derefter sværge om igen; man undlod saaledes helt at kassere dette Nævn. I en af Ribe-Sagerne gik det derimod anderledes; Nævnet ønskede Udsættelse i 8 Dage udover Fristen for af Hensyn til Sagens Vigtighed at raadføre sig med andre gode Mænd og gik endog saa vidt, at det tilbød selv at betale den anklagedes Kost og Tæring i Fængslet i den Tid; men Anklageren pressede paa og holdt paa Fristens Iagttagelse, hvorefter Nævnet maatte indskrænke sig til, som sædvanligt var, at spørge den beskyldte, om hun havde noget at fremføre til sin Befrielse, enten med Kønsnævn eller sandt Vidnesbyrd, og da dette ikke var Tilfældet, faldt Kendelsen samme Dag. Kendelserne lyder enten paa, at den anklagede sværges kvit og frit i denne Sag, eller at der »oversværges hende et fuldt Kirkenævn til Ild og Brand«. Den omtalte Ingeborg Harekis blev i sin anden Sag vel svoret kvit og frit, men med den ildevarslende Tilføjelse »indtil saa længe nogen kan komme og sværge hende videre med Rette for nogen vitterlig og bevislig Trolddomsgerninger«, altsaa nærmest en Frifindelse for Tiden. Og 32 Aar efter gik det hende da galt, hun blev atter anklaget, og denne Gang vilde ingen stille Borgen for hende; det blev atter forsøgt at rense hende med et 24 Mænds Stokkenævn, der udtalte, at der en rum Tid har været ondt Rygte og Tidende om hende for Trolddom, men selv véd Nævningene ikke at beskyldte hende; nye Vidner blev ført, og hun oversvores »til Ild og Brand«. Denne Formulering indeholdt i og for sig en Kompetenceoverskridelse, thi Nævnet skulde kun afgøre, om Trolddom var bevist, men ikke fastsætte den strafferetlige Følge heraf, hvilket tilkom Domstolen paa Grundlag af Nævnets Bevisekendelse; i senere

Kendelser hedder det da ogsaa kun, at Kvinden oversværges »fuld Trolddomssag« og derfor bør lide »som en vitterlig Troldkvinde« eller »som Retten tilholder«.

Mod Nævnets Kendelse fandtes der et Retsmiddel, idet den kunde indbringes til Underkendelse for Landstinget eller for særlige af Kongen beskikkede Kommissarier. Dette sidste skete i 1558 i en Sag¹⁴⁾ med det mærkelige Udfald, at det paalagdes den dømtes Ægtemand at sværge med nye udmeldte Nævninge, saaledes at der udmeldtes 15, hvoraf Manden udskød 4, hvorefter han sammen med de 11 resterende svor sin Hustru fri, og denne Afgørelse blev kendt ved Magt ved Dom af Kongens Retterting. Denne Form for Nævn, der skal stemme med en plattysk Tekst til Jydske Lov III—69, maa, som af *Stemann* hævdes¹⁵⁾, anses som uhjemlet, og det nævnte Tilfælde som en Undtagelse fra det sædvanlige, idet den mere minder om Ed med Mededsmænd end om en Nævnsafgørelse. En vis Usikkerhed med Hensyn til Bevisafgørelsen har dog ogsaa ellers været tilstede af og til, saaledes som det fremgaar af, hvad der nedenfor p. 158 meddeles om en Byfoged, der henviste Maren Spliids Mand til selv at skaffe Mænd til at sværge hende fri, ligesom det af en Dom¹⁶⁾ af Kongen og Rigsraadet fra 1573 fremgaar, at den dømte Kvindes Mand i 1. Instans havde faaet Tilbud om at lovværge hende med sin Ed, hvad han imidlertid afslog. — I de Byer, der som Ribe havde Landstingsret, traadte Raadstueretten, bestaaende af Borgmestre og Raadmænd, i Landstingets Sted som Ankeinstans; et Forsøg paa at faa det Tog, der havde oversvoret Gjertrud Povels, kasseret af Landstinget strandede da ogsaa, fordi Nævnsmændene protesterede og henviste til Byens Privilegier, hvorefter Ribe Borgere kun skal stævnes til deres Hjemting og derfra til Kongens og

¹⁴⁾ Gl. danske Domme II p. 256.

¹⁵⁾ *Stemann*: Den danske Retshistorie indtil Chr. V's Lov (Kbhvn. 1871) p. 173.

¹⁶⁾ Gl. danske Domme III p. 206.

Rigets Raad. Derimod ses det, at Nævnets fældende Kendelser i Ribe altid blev indbragt for Raadstueretten, hyppigst samme Dag, de var afsagt, og her vedstod de tidligere førte Vidner deres Forklaringer med Haanden paa den oversvornes Hoved, hvorefter Borgmestre og Raadmænd i de fleste Tilfælde stadfæstede Kendelsen og erklærede, at den paagældende »som en aabenbar Troldkvinde skal staa sin Ret til Ild og Brand«. Sædvanligvis blev hun derefter lagt paa Pinebænken — hvorum nærmere siden — og afgav da som Regel Tilstaaelse, hvorefter den virkelige Dom til Ild og Brand afsagdes paa Bytinget, hvor Borgmestre og Raad ifølge Recessen af 1551 Art. 5 skulde beklæde Retten sammen med Byfogden, naar der skulde fældes Dødsdom. Nævningenes »Oversværgen« og Stadfæstelsen heraf i Raadstueretten som erstattende Landstinget var saaledes den endelige Bevisafgørelse, medens den retskraftige Straffedom fældedes paa det med Borgmestre og Raad forstærkede Byting.

Undertiden blev dog ogsaa i Ribe Nævnskendelsen omstødt af Raadstueretten, saaledes som Landstingene ret hyppig kasserede saadanne Kendelser. Ingeborg Hareckis's Datter Bodil var ulykkeligvis af sin Moder under Torturen udlagt som Heks og derefter svoret skyldig af et Kirkenævn. Hendes Mand tog nu Afkæde og indankede selve Moderens Tilstaaelse om hende til Annullation ved Raadstueretten, idet han beviste, at Moderen før sin Baalfærd overfor to Præster havde fragaaet denne Udlæggelse som usand. Raadstueretten kendte herefter baade Udlæggelsen og Nævnets Tog magtesløs, og skønt Anklageren paany førte Vidner om Bodils Troldgerninger, blev hun nu svoret fri af et Kirkenævn. At hun tre Aar efter atter sigtes, oversværges og brændes, stod tydeligvis i Forbindelse med, at hun og hendes Mand som Følge af den forrige Sag var bleven baade fattige og bitre, hun maatte betle, de forulæmpede Klageren, og hun brugte under sit Beteri en ond og grov Mund, saa hun under den nye Sag ikke kunde skaffe sig noget gunstigt Vidnesbyrd.

Processen mod den mest bekendte af Ribes Hekse, Maren Spliids¹⁷⁾, viser Ejendommeligheder. For det første mødte hun overfor Anklagen med et usædvanlig kraftigt Forsvar, nemlig et Sognevidne fra Fødesognet om hendes ærlige og kristelige Afstamning, et Stokkenævns Vidnesbyrd om hendes gode Vandel i Skads Herred, hvor hun før havde boet, og fra Ribe By endog to Stokkenævne — det ene med en Borgmester som Medlem —, et 24 Mænds Sognevidne og et Skudsmaal af Præsten, alt særdeles gunstigt for hende. Dette tog ogsaa delvis Modet fra Klageren, der vel beedigede sin Sigtelse mod hende og bebudede flere Vidner, men ikke gav Møde paa den berammede Tingdag. Marens Mand traadte nu op og paastod Klageren dømt som Logner, men Byfogden saa anderledes paa Sagen og fastholdt, at Maren som lovlig sigtet for Trolddom ifølge Loven maatte værge sig ved et Kirkenævn. Dette blev udmeldt, men Byfogden lagde Hindringer i Vejen for Togets rettidige Tilendebringelse, hvorefter Manden forlangte et nyt Nævn. Hertil gaves der dernæst det mærkelige Svar, at Byfogden ikke vilde tvinge nogen, som ikke godvillig vilde sværge Kvinden fri, han henviste Manden til selv at skaffe »gode lovfaste Mænd til at sværge hende fri«. Paa Kongens Befaling gik Sagen til Lensmanden til Genoptagelse, en ny Byfoged kasserede den tidligere Afgørelse og bestemte, at Maren endnu kunde værge sig med et normalt Kirkenævn. Atter tvistedes der om, hvem der skulde sørge for dets Udmeldelse, og da ingen af Parterne vilde tage Initiativet dertil, gjorde Byfogden Udmeldelsen paa eget Initiativ. Nævnet oversvør hende »fuld Trolddoms Sag og at hun bør lide som en vitterlig Troldkvinde«. Manden indankede Sagen for Raadstueretten til Underkendelse af Vidners og Nævninges Ed og fik virkelig Medhold, men Lensmanden bragte Sagen for Herredagen, hun blev ført til København, underkastet Tortur og her bragt til en Tilstaaelse om at have befattet sig med Trold-

¹⁷⁾ Se om hende nærmere Kinch, anf. V. p. 348 ff.

dom, hvorefter øverste Instans, Kongens og Rigens Raad, ved en Dom af 1641 kasserede Raadstuerettens Afgørelse og stadfæstede Nævnets. Atter blev hun bragt til Ribe, paany pint med deraf flydende, fornyet og detailleret Tilstaaelse, dømt af det forstærkede Byting og næste Dag brændt.

I en Kongens og Rigsraadets Dom af 1573¹⁸⁾ udtales det med Henblik paa, at en Landstingsdom havde frikendt Maren Rytters, der med Urette var dømt for Trolddom, at efterdi der findes stor Uskikkelighed i slige Trolddomssager, skal der med det første træffes en Ordning og Skik, hvormed slige Sager efter denne Dag skal holdes. Dette Tilsagn blev opfyldt ved Recessen af 1576 Art. 8, hvorefter fremtidig, naar Kirkenævn har oversvoret nogen, som for Trolddom er anklaget, da skal den oversvorne ikke straks rettes, men hensidde, mens Sagen indstævnes til Landsting, og Landsdommerne da dømme derpaa, stadfæste eller fælde Afgørelse. Her gives saaledes et Paabud om tvungen Appel til Landstinget af fældende Trolddomssager. Herved erindres dog, hvad før er bemærket om de Byer, der havde Landstingsret; denne Ret blev ved Fr. $\frac{6}{6}$ 1586 berøvet Købstæderne undtagen København, Malmø og Ribe. Trolddomssagerne var de første, hvori saadan tvungen Appel blev indført. To Rescripter¹⁹⁾ af $\frac{21}{7}$ 1686 og $\frac{20}{11}$ s. A. paabød derefter Dødsdomme i Trolddomssager ført helt op til Højesteret; dette var foranlediget ved, at en jydsk Herremand Jørgen Arenfeldt til Rugaard paa løse Angivelser havde ladet Egnens gamle Kvinder dømme som Troldkvinder og brænde. Efter D. L. 1—24—52 jfr. Rescr. $\frac{31}{3}$ 1688 (for Norge) skulde i alle *tvivlsomme* Livsstrafsager yderligere indhentes kgl. Resolution forinden Eksekutionen, og ved Rescript af $\frac{28}{5}$ 1735 blev saadant endelig paabudt for alle Domfældelser til Livsstraf.

¹⁸⁾ Gl. danske Domme III p. 206.

¹⁹⁾ Alle citerede Rescripter findes i Fogtmanns Rescriptsamling eller kun i Registrerne til denne; i sidste Fald er her angivet Stedet i Fogtmanns Register til Samlingen.

Den her efter Procesakter givne Skildring af Procesmaaden i disse Sager finder sin Bekræftelse i Forarbejderne til Chr. V's danske Lov. I den anden Lovkommissions Procesforslag af 1663²⁰⁾, hvor man øjensynlig har tænkt i disse Sager i det væsentlige at bevare de hidtil gældende Regler, hedder det nemlig saaledes om Trolddom: Varsel gives, begge Parter møder i egen Person. Møder den beklagede ikke paa rette Stævnedag, da ved Øvrighedens Hjælp søges og føres han til Tinge, hvor da den klagende sværger ham Gerningen paa Haand, sigter med Ed og Haandspaalæggelse den stævnede for den og den Trolddoms Gerning, særdeles om han har forgjort ham med Trolddom; derpaa tages den anklagede i Hefte og Hægtelse, og 8 bedste Sognemænd, kaldet Kirkenævn eller Nævn i Kirkesogn, eller, om saa mange gilde og gæve ikke er udi det Sogn at faa, da af næste Sogn, opkræves og tilnævnes af Fogden, hvilke efter Vidne og Syn efter Sagens Beskaffenhed, item den beskyldtes egen Bekendelse, item tilforn af andre at være udlagt og røbet, item paafølgende ond Gerning efter foregaaende Trusel og Undsigelse, og hvad mere til Sagens Oplysning tjene kan, dog ikke med Prøve paa Vand²¹⁾ eller anden Superstition og Overtro, gøre deres Tog og sværge Kirkenævn til den beskyldtes Værneting, hvilket, om den beskyldte modgaar, da skal den oversvorne ikke straks rettes, førend det siden til næste eller andet Landsting er indstævnet, hvor alle Tog om Livssager bør af enten (af) Parterne til Konfirmation eller Underkendelse at paakendes

Ved Danske Lovs endelige Affattelse opgav man det særlige Procesinstitut Kirkenævn for Trolddomssager og undergav disse samme Behandling som andre Straffesager.

²⁰⁾ Secher og Stöckel: Forarbejderne til Kong Christian V's danske Lov (Kbhvn. 1891—2) I p. 130—2.

²¹⁾ Lehmann anf. V., I p. 151: Den beskyldte blev bunden med Hænder og Fødder korsvis sammen, højre Tommel til venstre Storetaa og omvendt, og kastet i Vandet; den, der svømmede ovenpaa, var skyldig, da det rene Vand ikke vilde modtage en skyldig.

Det var et ansvarsfuldt og tillige farligt Hverv at være Medlem af et saadant Nævn i Kirkesogn i Trolddomssag. Af et Kongebrev fra 1552²²⁾ fremgaar, at to Køgeborgere, der var opkrævede i et Nævn, erklærede ikke at turde sværge, da Sagen forekom dem tvivlsom. Appelinstanterne omstødte jævnlig Nævnenes Tog og der kunde paalægges Mændene et betydeligt Tilsvar for sket Skade. I den tidligere omtalte Sag, der var ordnet ved et Forlig paa Lands-tinget med ny Frist for Nævnet til at afgøre Sagen, skete der det, at efter nye 12 Ugers Forløb var Sagen ikke endt, og paa Valkendorfs Klage herover rejste Kongen Tiltale mod Nævnets Medlemmer til Fortabelse af Boeslod og til Falsmaal²³⁾. I 1558 blev ved en Dom af Kongen og Rigs- raadet²⁴⁾ de Nævninge, der uden Lov og Ret havde over- svoret Gjertrud Skomagere for Trolddom, dømt til sammen med Byfoged, Borgmester og Raad i Rudkøbing, som i Henhold til Kendelsen havde dømt hende og ladet hende brænde, »at bøde hende igen for al Skade som en kristen Kvinde.« En Mand i Ribe, hvem der var oversvoret Trold- dom af Nævnet, men som fik Eden kasseret og blev ende- lig frifunden ved Rettertinget, fik tilkendt Kost og Tæring hos Nævningene, som han derefter stævnedes til Betaling af 127 Rdlr. 11 Sk. lybsk Mont.

Med Hensyn til Anvendelse af Tortur overfor den ankla- gede forlod danske Ret hurtig det Standpunkt, som den før nævnte Bestemmelse i Chr. II's Landret havde indtaget overfor Troldfolk, idet først Recessen af 1547 og derefter Recessen af 1558 bestemte, at ingen maa pinlig forhøres uden den, der lovlig tilforn er forvunden til Døden for nogen Ugerning, og denne Bestemmelse, der ikke gjorde nogen Undtagelse for Trolddomssager, blev — kun med en Undtagelse for Majestætsforbrydelsers Vedkommende —

²²⁾ Bricka: Cancelliets Brevbøger 1551—5 (Kbhvn. 1885—6) p. 165.

²³⁾ Kbhvn.s Diplom. VI p. 149.

²⁴⁾ Gl. danske Domme II p. 189.

gentaget ved D. L. 1—20 og maa antages i den mellem-
 liggende Periode som Regel at være bleven overholdt. Und-
 tagelse blev ifølge særlig kongelig Ordre gjort i visse Sager,
 der vedrørte betydelige Interesser for Staten, saaledes Sager-
 ne mod de Kvinder, der sagsogtes for ved Trolddom at
 have skadet den kongelige Flaade i Chr. IV's Tid, ligesom
 det, som før omtalt, tillodes at pine Maren Spliids, der
 nægtede sig skyldig, efter at hun fra Ribe var ført til Køben-
 havn. I en Tyverisag i 1638 blev det »til Sagens yderligere
 Oplysning« tilladt at anvende Tortur overfor en Kvinde,
 mod hvem der forelaa en medskyldigs Forklaring om et
 groft Tyveri fra en Sekretær i Tyske Kammer²⁵⁾. Endnu
 bør nævnes, at ved Inkvisitionskommissionen i København,
 der blev oprettet ved Forordn. af ¹³/₄ 1686 til Forunder-
 søgelse af Tyveri- og Hælerisager, blev der straks fra Be-
 gyndelsen af Kommissionens Virksomhed anvendt pinligt
 Forhør, samt at Kommissionens Protokoller viser, at der
 i Aarene 1686—99 foruden de nævnte Sager ogsaa er be-
 handlet andre, deriblandt Trolddomssager, ved denne In-
 stitution. Her kan der saaledes i Trolddomssager være
 anvendt Tortur udenfor de i D. L. 1—20 foreskrevne Be-
 tingelser. Om Grunden til, at andre end Tyveri- og Hæleri-
 sager saaledes kom ind under Kommissionens Omraade,
 giver *Ussing*^{25a)} den Forklaring, at Kommissionens Auditor,
 der ogsaa var Garnisonsauditor, har brugt Kommissionens
 Protokoller ikke alene til de egentlige Inkvisitionssager, men
 i det hele til Garnisonssager; deraf kan vel sluttes, at de
 Trolddomssager, der har været for Kommissionen, var saa-
 danne, der var forøvet af en Militærperson eller i militære
 Kvarterer i Garnisonen. Iøvrigt kunde ved særlig kgl.
 Ordre andre end de i Forordningen nævnte Sager hen-
 vises til Undersøgelse i denne Kommission. — Bortset
 fra særlige Tilladelser maatte Tortur altsaa kun anvendes

²⁵⁾ Kbhvn.s Diplom. V p. 209.

^{25a)} Nic. Ussing: Historisk Beretning om Inquisitionskommissionen i Kjøbenhavn (Kbhv. 1781) p. 30 f. f.

paa Personer, der forud var dømt fra Livet. Om Forstaaelsen heraf hævder *Brorson*²⁶⁾, at denne Bestemmelse i D. L. kun tillader Tortur, naar den paagældende i en tidligere Sag er dømt fra Livet, men har undgaaet denne Straf og nu atter tiltales, men denne Forstaaelse deles ikke af andre, samtidige Forfattere og er i Strid med den historisk paa viselige Anvendelse af den tilsvarende Bestemmelse i Recessen af 1558; ikke blot Ribe-Sagerne, men ogsaa Processer fra andre Steder i Landet viser klart, at saa snart Nævnet havde oversvoret den paagældende til Trolddomsstraf, og Eden eventuelt var bleven stadfæstet, tog man fat paa Tortur dels for, inden Retten fældede den endelige Dom til Baalet, at faa Anklagen bestyrket ved Tilstaaelse, hvilket var særdeles beroligende for de dømmende Organers Samvittighed og Frygt for at blive gjort ansvarlige for en Eksekution paa ufyldstgørende Grundlag, dels for at faa udlagt andre Personer som Hekse, der burde forfølges. At begge Formaal i høj Grad naaedes, viser ikke mindst Sagerne i Ribe; disse Udlæggelser af andre, som dels fandt Sted som Følge af Udspørgen om bestemte Navne, dels skete af Hævnlyst eller i Haabet om selv at slippe fri ved at trække flere og anseligere Folk med i Sagen, kunde gøre saadanne Processer næsten endeløse. I Ribe udtalte det fattige Almissem Anna Lourup, da hun sigtedes, at hvis hun skal brændes for Uret, da skal hun ikke spare nogen af de Riber, hun vil hverken skaane Raadmænd eller deres Koner. Ved Torturen anvendtes Strækning paa Stige og Skruer; Bødlen i Aarhus, der havde udført Tortur og Eksekutioner for Jørgen Arenfeldt under dennes Heksejagt, beretter i 1686²⁷⁾, at han pinte en fangen Kvinde, som var beskyldt for Trolddom og siden døde i Fængslet, og det tvende Gange med 2 Benskruer og 1 paa Fingeren,

²⁶⁾ Chr. Brorson: Forsøg til den første Bogs Fortolkning i Chr. V's danske og norske Lov (Kbhvn. 1797) II Bd. p. 198.

²⁷⁾ Verner Dahlerup: Hexe og Hexeprocesser i Danmark, Studenter-samfundets Smaaskrifter Nr. 80 (Kbhvn. 1888) p. 14.

men ikke videre. For at blive ved Bødlens Arbejde kan endnu oplyses, at en Rettertingsdom fra 1606²⁸⁾ viser, at der i Jylland betales Mestermanden 5½ Dlr. 1 Mark for at pine og rette en Troldmand. I Bergen fik Rakkeren 1662 betalt 4 Rdlr. for at brænde en Troldkvinde; han vikarierede da for Bødlen, der havde lovligt Forfald, idet han Ugen før var bleven halshugget²⁹⁾. De københavnske Bøddeltakster af 1612³⁰⁾ tilkender Bødlen 1 Daler for at pine en Troldkvinde eller Troldkarl, medens han for at brænde en saadan fik 4 Dlr., hvilket sidste Beløb var Taksternes Maksimum. Den senere Skarprettertakst for hele Landet af 1698³¹⁾ taler ikke om at brænde levende, men har alene en Takst af 10 Rdlr. for »at brænde en Krop«, og at dette sigter til Brænding efter Afliyning paa anden Vis, fremgaar af denne Posts Placering efter Taksterne for at henrette og mellem Taksterne for at vise af Byen og for at slaa Navn paa Galgen, hvorhos Bøddeltaksten for Holsten af 1780, altsaa paa et Tidspunkt, da Brænden i levende Live forlængst var opgivet, har samme Takst for »einen Körper zu verbrennen«. Endvidere kan bemærkes, at Maren Spliids Akter omtaler »den Tid, da hun skulde lægges paa Stigen og brændes«, og saaledes viser, at man brugte at kaste Troldkvinden bunden paa en Stige ind i Baalet; dette maa da have haft et betydeligt Omfang — i Ribe medgik til Anna Thomasdatters Baal 16, til Maren Spliids endog 22 Læs Ved³²⁾. Efter udenlandsk Mønster bandt man undertiden en Pose Krudt paa Ryggen af Heksen, inden hun kastedes i Ilden; dette fortolkes almindelig som en Medlidenhedsakt for at forkorte Pinslerne, men kunde maaske ogsaa være et Paafund fra gejstlig Side for ved

²⁸⁾ V. A. Secher: Samling af Kongens Rettertings Domme 1605—14 (Kbhvn. 1885—6) p. 107.

²⁹⁾ Hugo Matthiessen: Bøddel og Galgefugl (Kbhvn. 1910) p. 51.

³⁰⁾ Kbhvn.s Diplom. II p. 582—3.

³¹⁾ Ibidem I p. 793—4.

³²⁾ Kinch, anf. V. p. 362 og 359.

Ekspllosionen at fremkalde det Indtryk hos Tilskuerne, at nu hentede Djævelen den fortabte Sjæl som sit Bytte; naar Krudtposen undertiden erstattedes med begede Kvaster om Offerets Hals³³), tyder dette dog mest paa, at den førstnævnte Forklaring er den rette, da Kvasternes Antændelse næppe kunde fremkalde en tilsvarende Illusion. I senere Tid blev den baaldømte jævnlig først allivet ved Kvælning eller Halshugning, jfr. hvad foran er bemærket om Bøddeltaksten af 1698, og Legemet kastet paa Ilden — Halshugning valgtes maaske under Hensyn til Ordet i Matthæus Evangeliet 3—10, at hvert Træ, der ikke bærer god Frugt, skal afhugges og kastes paa Ilden.

Recessen af 1558 indeholdt i Art. 18 den vigtige Regel, at intet udædisk Menneske eller nogen anden, som forvunden er for nogen uærlig Sag, Tyve, Forrædere, Troldkarle eller Troldkvinder, skal staa til Troende i Vidnesbyrd eller paa anden Maade, i hvad de vil sige eller vidne paa nogen. Dette medførte, at naar den dømte Troldkvinde under den derpaa tilladte Tortur angav andre som Troldfolk, var dette ikke et gyldigt Vidnesbyrd, paa hvilket de paagældende kunde fældes. Bestemmelsen ses da ogsaa udtrykkelig at være anført ved en Afgørelse i Ribe i 1614, hvor to Kvinder var sigtet af den oversvorne Bodil Hæckis, men Raadstueretten kendte dennes Bekendelse om dem for magtesløs som hidrørende fra en Misdæder, hvorfor den ikke burde komme de to Kvinder til Hinder eller Skade. En Rettertingsdom fra 1602³⁴) viser, at Kirkenævnet havde svoret en Kvinde fri, der var udlagt som Heks af to Troldkvinder under Tortur; det drejede sig om Forgørelse af en Bryggers Urt og Øl, og de to Denuncianter vidste om den udlagte endog en saadan Detaille som, at hendes Privatdjævel eller Patron hed Blaamand. Nævnet henholdt sig udtrykkelig til Recessens Art. 18 og »vidste ikke med Rette at kunne

³³) Dahlerup, anf. V. p. 15.

³⁴) V. A. Secher: Samling af Kongens Rettertings Domme 1595—1604 (Kbhvn. 1881—3) p. 337.

sværge Marine Nielses den Sag paa Haand, for anderledes for dem blev bevist«. Fra Modpartens Side blev heroverfor hævdet, at de to Kvinder endnu ikke var udædiske, da de udlagde Marine, fordi selve Dødsdommen over dem først faldt efter Udlæggelsen. En saadan Udlæggelse paa Pinebænken af en oversvoren Heks var dog ikke uden Betydning; vel var den ikke et fældende Vidnesbyrd, men den gjaldt som en Sigtelse, der gav Øvrigheden Foje til, hvis den hertil fandt Grund, at indlede Sag og søge andre, ulastelige Vidner mod den udlagte, uden at nogen Borger behøvede at optræde som Anklager, stille Borgen og gøre sig ansvarlig for Sagen og dens Følger. Dette illustreres ligeledes ved en af Ribe-Sagerne, hvor Gjertrud Povels lyste efter en, som vilde anklage hende, men af Byfogden fik til Svar, at dette ikke kunde kræves, da hun lidligere var udlagt af en Troldkvinde, der blev brændt i en anden Jurisdiktion.

Foruden Forklaringer af Vidner eller Denuncianter om den sigtedes Trolddomsgerninger kunde der ogsaa være Tale om andre Bevisdata, der indicerede den anklagedes Skyld. Man finder saaledes omtalt Djævlemærket, et for Smerte ufølsomt Sted paa Kroppen, som antoges paatrykt den ved Djævledaaben nyfødte. Om en gammel fattig Beterske fremførte et Vidne det Indicium, at han en Gang havde slaaet hende 4—5 Slag i Næse og Mund, men kunde ikke faa Blodet ud paa hende, hvad jo umuligt kunde gaa naturligt til. Lisbet Nypen, der i 1670 blev brændt som Heks i Norge³⁵⁾, blev det under Forhøret forelagt »Retten til Oplysning« og til Bevis for, at hun ikke vidende havde tjent Djævelen med sine forargelige Bønner, at udtale Ordene »Tvi vorde Dig Satan«, hvad hun ogsaa straks gjorde; dette hjalp hende dog ikke, idet man antagelig gik ud fra, at Djævelen havde tilladt hende at fremsætte denne

³⁵⁾ Se herom L. Ewensen: Samlinger af juridiske og historiske Materier (Trondhjem 1784—6) I. Bd., 4. Hft. p. 1—58.

Udtalelse; havde hun nægtet at gøre det, var Sagens Udfald for hende blevet det samme. Det var almindeligt, at der, naar Heksesigtelse var fremsat mod nogen, i Kirken blev bedt for, at den anklagede vilde omvende sig og tilstaa. I Dommen over Lisbet Nypen anføres det specielt, at da saadan Forbøn fra Prædikestolen om, at hun og hendes Mand skal komme til deres Synds Bekendelse, er bleven forgæves, og de daglig findes forhærdede og uden Anger, er de uden Tvivl saa stærkt i Forbund med Fanden, at de ikke let kan komme til Sandheds Erkendelse; Forbønnens Mangel paa Virkning er saaledes her betragtet som et stærkt Indicium paa en Pagt med Fanden.

Beskyldningerne mod Troldfolk gik som oftest ud paa Foraarsagelse af Skade. Det kunde dreje sig om saa alvorlige Ting som at ville forgøre selve Kongen (Chr. III)³⁶⁾ eller, som i Chr. IV's Tid, at modvirke den danske Flaades Togter, eller om at paaføre store Folk som Fru Margrethe Valkendorf eller Landsdommer Palle Juels Frue Skade eller Sygdom³⁷⁾; men hyppigt og sædvanligvis i Ribe-Sagerne var man i et jævner Lag, almindelige, skikkelige Medborgeres Helbred, deres Næring og Bjærgning, deres Urt og Øl var fortroldet af de onde Kvinder. Pludselig og usædvanlig Sygdom og Vantrivsel i det hele maatte jo have en Aarsag, og man overtænkte saa, hvem der, maaske for lange Tider siden — i Maren Spliids Tilfælde 13 Aar før — havde truet eller sagt de farlige Ord »Du skal faa Skam« eller »en Ufærd«. Det mangelfulde Kendskab til Naturens Kræfter og Love førte til at søge en overnaturlig Forklaring og søge den hos onde Magter, Djævelen gennem de Mennesker, der havde indgaaet Pagt med ham. Det kunde vel for den Tid have ligget lige saa nær at søge Grunden i Guds Vrede mod et syndigt Menneske, men enhver folte vel, at han ikke var værre end sine Medmennesker, saa

³⁶⁾ Gl. danske Domme II p. 122.

³⁷⁾ Gl. danske Domme III p. 38 og 128.

hvorfor skulde da Vrede fra oven ramme netop ham. I en af Ribe Sagerne er et Vidne dog saa moderat i sin Sigtelse, at han udtaler om den sansesløse Tilstand, hvori han var kommet: han véd ikke, om Gud gav Taal til, at den sigtede Kvinde gjorde det med Djævelens Magt, eller om Gud selv gjorde det. Det kunde vel ogsaa ske, at man med en Sigtelse kunde komme en Person tillivs, som man af andre Grunde gerne vilde ramme. I Urimelighed og Taabelighed naaede nogle af de under Sagerne i Ribe fremsatte Beskyldninger vistnok Højdepunktet: En Kvinde beskylder Karen Roeds for at have taget Mandermaalet fra sin Stedfader, da denne skulde giftes med Klagerinden, saa han i Brudesengen ikke kunde røre sin Kone i nogen mandlig Maade, og dette har nu varet i 20 Aar, saa Klagerinden endnu er Jomfru. Et andet Vidne forklarer, at naar Karen byder paa det Lammekød, Vidnets Fader sælger, og ikke kan faa det for den Pris, hun vil give, er det umuligt at sælge det til andre for en Pris over hendes Bud, og den Dag er der ikke Samdrægtighed i Huset mellem Vidnets Forældre. Om denne Karen stod der stor Skræk; da hun en Aften maatte køre af Vejen for en modgaaende Vogn, der ikke paa hendes Bud vilde vige til Siden, og hun i Harmen herover ytrede, at hun skulde betale Manden i den anden Vogn for dette, udbrod han: »Var det Karen Roed, da Gud hjælpe os alle«, og straks hjemkommen faldt han i saa underlig en Sygdom med Frygt og Rædsel og har ingen Rolighed hverken Nat eller Dag — Heksefrygten er med andre Ord gaaet ham stærkt paa Nerverne. — En lille Gadedrengaffære blev fældende for Bodil Harekis; hun mødte en Dreng, der skulde bringe en Røkkel hen til nogen, og spurgte, hvor han skulde hen med den, hvad Drengen ikke vilde sige hende, og da hun forlangte at faa det at vide, svarede han drastisk, at han vilde sige hende en Lort; straks ryger ud af Bodil det farlige Ord: »Du skal faa Skam inden Aften« — og se blot, om Aftenen kan Drengen ikke gaa og ligger siden paa Sygesengen med et Laar-

ben, der stikker ud af Kødet. — Grundlaget for Sagen mod Maren Christens var følgende fire graverende Ting: to andre Troldkvinder havde angivet hende, hun vilde forlade Ribe den Dag, en Troldkvinde skulde pines, hun havde en Dag stukket Enden af sin Kæp — hun hævdede med Styrke, at det var den rene, ikke den skidne Endel — ind i Spundshullet af en Tønde i Forstuen i et Hus, hvor hun betlede, efter hendes Angivende for at se, hvad der var i Tønden, og endelig havde hun opgravet nogle Skrepperødder, som hun sagde var til at læge et sygt Barnehoved med. Paa dette alene blev hun baade pint og brændt. — Mere forstaaeligt er det, at et Kirkenævn kunde fælde en Kvinde, der havde et ondt Rygte som Troldkvinde, thi hun hentede Jord fra Kirkegaarden og kastede den i Vandingen for Bykøerne, og en dømt Heks havde erklæret, at den paagældende »var saa god som« hun selv.³⁸⁾ — Rent ud komisk er Anklagen mod Niels Holdensen, Portner ved Ribes Nørreport, som vel blev oversvoren af Nævnet, men fik dettes Tog underkendt som ulovmedholdeligt og blev endelig frikendt i øverste Instans, hvor han, som før omtalt, fik tilkendt Kost og Tæring hos Nævningene; det, som han maatte i Rette for, var, at forskellige Troldkvinder havde udlagt ham som deres Trommeslager, som ved Heksenes Sammenkomster spillede til Dans for dem med to Rævehaler paa en Glastromme; om man har ransaget hos ham for at finde disse ejendommelige Musikinstrumenter, beretter Akterne i Grønlunds Bog ikke, men det er vel regnet for at være formaalsløst, da de kunde være troldet bort i et saadant for ham ubejlejligt Øjeblik.

Hvad Troldkvinderne selv, som Regel under Torturen, tilstod om deres Forhold, var ganske i Stil med, hvad der fremkom under de tyske Hekseprocesser, Fabler³⁹⁾,

³⁸⁾ Gl. danske Domme II p. 189.

³⁹⁾ Se herom nærmere V. Bang i anf. Værk.

som de enten selv havde hørt om, eller som under Pinslerne lagdes dem i Munden af Bødlen og Øvrigheden, der var tilstede ved Torturen. Det drejer sig om en indgaaet Pagt med Fanden, som til deres Raadighed stiller en særlig, ung Djævel, der benævnes deres Dreng, Patron eller Afgud, og som undertiden bærer det fra tyske Processer kendte Navn Register, medens andre hedder Svarting eller Blaamand. Denne Privatdjævel boler med Heksen, befordre hende afsted og hjælper til at udføre hendes onde Bedrifter. Heksegilder med Dans og Kærning af Smør, som deles mellem dem, horer til Oplevelserne. Paa gamle Billeder⁴⁰⁾ ser man Smaadjævla hjælpe Kvinder med at kærne, og naar Troldkvinderne jævnlig beretter, at de paa Kirkegaarden eller ved Aaen kærnedes og fik Smør, maa dette saaledes erhvervede Produkt antages ikke blot at have betydet et Tilskud til deres huslige Økonomi som indvundet uden Anvendelse af Fløde, men at have haft særlige kraftige og virksomme Egenskaber. Et Vidnesbyrd herom haves i et Rescript af ²⁹/₆ 1742⁴¹⁾, hvori der beordres Tiltale mod en Kvinde, der sigtes for Aar tilbage at have ladet en Vogn smøre i noget saakaldt Troldkonesmør og ladet den køre af Gaarden; et Reser. af ³/₁ 1744⁴²⁾ viser Resultatet af Undersøgelsen herom, nemlig at hun dog kun havde set paa og ikke hindret, at Vognen blev smurt i Fandens Navn, hvorfor hun slap med at bøde 8 Rdlr. til Hospitalet og til Justitskassen. Efter en svensk Retsakt fra sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede betalte Heksene Smøragift til Satan⁴³⁾. Endnu kan her mindes om, at en af vore hjemlige Slimsvampe, der har store gule, vidtkrybende Plasmodier, populært kaldes Troldsmørsvamp. — Ogsaa Penge kunde den tjenende Ungdjævel skaffe sin Heks, saaledes fik Maren

⁴⁰⁾ Se Troels Lund, anf. Værk VI p. 34—5.

⁴¹⁾ Fogtmanns Register II Bd. p. 352.

⁴²⁾ Ibidem I p. 257.

⁴³⁾ V. Bang, anf. V. p. 52.

Spliids af sin Dreng hver 14. Dag »20 Daler eller noget mere eller mindre«.

I den Periode, hvor Heksejagten i Danmark stod paa, blev et betydeligt Antal Kvinder brændt. Biskop Peder Palladius, der ivrede stærkt mod Troldkvinderne, beretter i sin Visitatsbog fra omkring Midten af det 16. Aarhundrede, altsaa i Epidemiens første Tid, at der nylig er grebet og brændt 52 Troldkvinder paa Als og de andre smaa omliggende Lande. Et Brudstykke af en Københavns Krønike fra det 17. Aarhundrede⁴⁴⁾, ført i Dagbogsform, har i 1636 følgende Notater indenfor et kort Tidsrum: D. $\frac{28}{7}$ blev Maren Gregersen anholdt formedelst en Troldkvinde, hun havde logeret og som bortrømte; d. $\frac{8}{8}$ blev hidført en i Engelholm paagreben Troldkvinde; d. $\frac{22}{9}$ blev 11 Troldkvinder brændt i Malmø. Masseofringerne skyldtes naturligvis, som Palladius siger, at den ene røber den anden. Forholdsvis sjælden gaar det ud over Mænd, Troldkarle, som Skadevoldere, om end man som Ofre kan finde et Par Præster og en Degn⁴⁵⁾, en Ægtemand, der har maattet dele Skæbne med sin Hustru, saa vel som enkelte andre Lægmænd. Udgangspunktet for Trolddom var jo Pagten med Djævelen, og denne Pagt findes for Heksenes Vedkommende ofte betonet som en seksuel Hængivelse til den onde. *Sprenger*⁴⁶⁾ anfører i »Heksehammeren« som Grund til, at det mest er Kvinder, som giver sig af med Hekseri, at Kvinden er en ufuldkommen og ond Skabning, og omend den kanoniske Ret ikke var slet saa haard i sin Dom, forkastede den dog i Straffesager Vidnesbyrd af Kvinder, grundet paa dette Køns svage Forstand og Vankelmød. Blev Mænd i den omhandlede Periode Ofre for Baalet, var det hyppigst som Medhjælpere ved eller Medvidere i Kvinders Heksefærd. De Pagter med Djævelen som, i helt andre Formaal, blev

⁴⁴⁾ Kbhvns. Diplom. V. p. 785—6.

⁴⁵⁾ V. Bang, anf. V. p. 73—4.

⁴⁶⁾ Jakob Sprenger: malleus maleficarum. (Köln 1489).

forsøgt sluttet af Mænd, og som senere skal behandles her, havde en anden Karakter.

Selv om vore hjemlige Hekseforfølgelser er gruopvækkende nok paa Grund af den barbariske Straf og den Uvidenhed og Lettroenhed, der førte til Beskyldningerne og til, at man fæstede Lid til disse og til de vidunderlige Vidneforklaringer, frembyder vore Processer dog langt fra saa forfærdende et Billede som tilsvarende tyske og franske. I Tyskland lod Fyrsterne særlige Inkvisitorer eller Heksedommere rejse rundt og opspore Ofrene, og disse Embedsmænd var hyppig lønnet pr. Hoved, saaledes med 4—5 Thaler for hver dømt og brændt Heks⁴⁷⁾, altsaa opflammede til umaadeholden Forfølgelse baade af Fanatisme og af Pengebegærighed; alene i Hertugdømmet Westfalen roste en enkelt Heksedommer sig af at have bragt henved 500 Kvinder paa Baalet⁴⁸⁾, og i Lothringen prælede i 1697 en fransk Dommer endog med i Løbet af 15 Aar at have ladet 900 Kvinder brænde⁴⁹⁾. Hos os maatte derimod Sagen i Reglen rejses af en Borger paa dennes eget Ansvar, og ingen — lige med Undtagelse af Bødlen — havde økonomisk Interesse i dens Gennemførelse. Men navnlig var der den store Forskel, at i andre Landes Processer anvendtes Tortur paa Grundlag af den blotte Sigtelse, et blot Rygte om Troldkunster var nok til Fængsling, Forhør og i Tilfælde af Benægtelse øjeblikkelig Anvendelse af Pinebænken for at fremkalde Tilstaaelse, medens i Danmark Tortur, bortset fra enkelte Undtagelsestilfælde, først maatte anvendes, efter at den paagældende allerede ved Nævnskendelse var funden skyldig til Døden. I det hele var de danske Procesformer i disse Sager præget af en vis Soliditet: En ansvarlig Klager, der stiller Borgen og kan komme til at bøde

⁴⁷⁾ Fr. von Spee: *cautio criminalis seu de processibus contra sagas* (1631), oversat til Nytysk af J-Fr. Ritter (Weimar 1939) p. 13.

⁴⁸⁾ *Ibidem*, Indledningen p. XX.

⁴⁹⁾ V. Bang, *anf. Værk* p. 12.

alvorligt, hvis hans ubeføjede Klage har voldt Ulykker, en formelig Procedure paa aabent Ting, hvor Vidner maa bekræfte deres Udsagn med Ed, og hvor modbevisende gunstige Vidnesbyrd fra Stokkenævn og Sognevidner kan afsvække Rygter om Trolddomsfærd, Bevisspørgsmaalets Afgørelse ved et Antal uparliske, gode Nævnsmænd, Adgangen — og fra 1576 Pligten — til at faa en fældende Nævnskendelse indbragt til Prøvelse for en højere Instans, og derefter den endelige Dom af selve Rettens Betjente, samt endelig fra 1686 tvungen Appel helt til Højesteret af Dødsdomme i disse Sager.

Sluttelig maa man have for Øje, at disse brændte Kvinder ikke alle var englerene. Sort Magi overfor Uvenner er sikkert forsøgt af mange, der var inspirerede hertil ved de Beretninger herom, der flød ind fra Udlandet, og det kunde derhos være en fristende, omend farlig Sag at skaffe sig Ry som en, der vidste mere end sit Fadervor, og som man derfor maatte vogte sig for at komme paa tværs. Fattige Kvinder, som paa Betlervandring i deres By ikke altid var lige velkomne, skaffede sig bedre Lyd for deres Anmodninger, naar man vidste, at de i Tilfælde af Afslag kunde finde paa at true med en Ufærd for den, som afviste dem, saaledes som ogsaa Ribe-Sagerne viser. I den omtalte Proces i Norge mod Lisbet Nypen og hendes Mand ses det, at disse i Kraft af Bygdens Frygt for deres Trolddomsevner havde faaet mange af deres Naboer til gratis at opføde Dyr for dem.

Saa vidt man ved, er ingen Heks levende brændt siden 1693, da en Kvinde led denne Død i Henhold til Højesterets Dom af 21. Marts s. A. Herom beretter Datidens Presse⁵⁰⁾, at nævnte Dag gik der Dom i Højesteret mod 3 fra Nykøbing Falster hidbragte Kvinder, som var dømt for Trolddom ved Falsters Landsting. Den ene, som efter egen Bekendelse for mange Aar siden havde givet sig til den onde Aand,

⁵⁰⁾ Kjøbenhavns maanedlige Relationer Nr. 79 for Marts 1693.

blev dømt til at forbrændes, medens den anden, som havde ladet sig bruge til Signen og andet ulovligt, skulde kagstryges og forvises Kongens Riger og Lande, hvorimod den tredje, som paastod sig uskyldig, blev frifunden. En fjerde, som var dømt ved samme Landsting, omfattedes ogsaa af denne Proces, hun var imidlertid død i Fængslet i Nykøbing, men blev nu af Højesteret ogsaa dømt til at brændes. Dommen kan ikke nu efterlæses, da det paagældende Bind af Højesterets Domprotokoller mangler i Rigsarkivet, men af protokollerede Forakter ses det, at de fire Kvinder var Anna Pallis, Karen Gregers Madsen, Abigael Nielsdatter og Anna Kruse; at det er en af de tre førstnævnte, der blev levende brændt, kan ses gennem en Ordre til Byfogden i København af $28\frac{1}{2}$ s. A.⁵¹⁾ om, at tre paa Falster for Trolddom beskyldte Kvinder, Karen Gregers Matzens, Anna Pallis og Abigael Nielsdatter, som sidder fængslede i København, skal have Øl og Mad bekostet af Kongens uvisse Indkomster. Da Anna Kruse ikke nævnes her, er hun saaledes den, som allerede var død i Nykøbing, men dog fik sin Baaldom stadfæstet af Højesteret.

Naar Hekseforfølgelserne ebbede ud omkring Aar 1700, maa Grunden dertil søges i den stigende Oplysning og i Paavirkning fra Udlandet, navnlig Tyskland. Jesuiterpateren *Friedrich von Spee* gik allerede 1631 i sin fornævnte Bog »cautio criminalis seu de processibus contra sagas«⁵²⁾ stærkt imod Hekseprocesserne, deres Ledere, Grundlag og Retsmidler, og udtalte, omend med Forsigtighed, sin Vantro med Hensyn til Heksevæsenets Realitet. Efter ham fulgte kraftigere Angribere, *Bekker* og navnlig *Thomasius*. Denne sidste nægtede pure Muligheden af Hekseriforbrydelsen i hidtidig Forstand og blev af sin Landsmand, Professor *Samuel Stryk*, ansporet til at drage i Leding mod Forfølgelserne; med sin Bog »de crimine magicæ«, der udkom

⁵¹⁾ Kbhvns. Diplom. VII p. 410.

⁵²⁾ Se herom nærmere Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1940 p. 121 ff.

1701, førte han det afgørende Slag mod dette Uvæsen. Disse Strømkæntninger i Udlandet naaede Danmark — *Stryk* var saa velrenommeret herhjemme, at han blev kaldet til Professor i København, en Kaldelse, som han dog afslog — og gjorde deres til, at man saa skeptisk paa Hekseproblemet. Det centrale i disse Forbrydelser var ganske vist, at man forsvor Gud og hengav sig til Djævelen, og Muligheden heraf kunde ikke benægtes, men Processerne drejede sig jo næsten altid om, at man i Kraft heraf fik Evne til paa fantastisk Vis at skade andre Mennesker og brugte denne Evne, hvorfor det ved uventet og uforklaret Sygdom eller anden Modgang gjaldt om at udfinde den Heks, hvis Evne og onde Vilje havde forvoldt saadan Tilskikkelse. Hermed fulgte saa hele den fra Udlandet indførte Fabel om Heksedans og Gilder hos Djævelen, Rejserne paa Kasteskaft, den private lille Djævel eller Dreng, der boede med dem og udførte de udpønskede onde Gerninger for dem, og alt det videre fra Bekendelserne paa Pinebænken kendte Apparat. Naar alt dette efterhaanden tabte i Tiltro hos Befolkningen gennem stigende Oplysning og Belæring fra Udlandet, er det forstaaeligt, at der fra det 18. Aarhundredes Begyndelse ikke var videre Jordbund for de hidtidige Hekseprocesser. Til at nedbryde Troen paa Hekseriet bidrog herhjemme Skandalen med den bekendte Sag, der kaldes Besættelsen i Thisted⁵³): Nogle Kvinder i denne By blev angrebet af en sælsom Lidelse, som Besættelse af en ond Aand, og de rasede ganske særlig heftigt, naar en bestemt anden Kvinde, en af Borgmestrenes Enke, kom i Nærheden af dem. Sagen vakte stor Opsigt, men viste sig at være ondartet Svindel og Bedrageri; ved et Rescript af $\frac{1}{8}$ 1696⁵⁴) fik Biskoppen i Aalborg Ordre til straks at suspendere Sognepræsten i Thisted Magister Ole Bjørn fra Embedet — med Biholdelse af dets Indkomster indtil Sagens Uddrag —

⁵³) Se herom nærmere bl. a. Dahlerup, anf. V. p. 19.

⁵⁴) Fogtmanns Reg. II. p. 346.

og lade Embedet passe af Præster i Herredet, som havde at forestille Menigheden dens indbildte Daarlighed, samt hvor skammelig Guds Ære var blevet vanæret og bespottet, alt fordi denne Besættelses- og Trolddomshandel skal have været et forborgent Bedrageri, og Præsten især højlig skal have forset sig med Guds Ords Misbrug og tilskyndet Egnens Præster til en Bøn for de besatte. I 1698 forelaa »Sagens Uddrag« med det Resultat, at Præsten havde arrangeret hele Besættelsen og hvervet Medhjælperne deri for at faa Hævn over Borgmesterenken, der havde vraget ham som Frier til hendes Datter og derfor nu skulde udlægges som en Heks, der havde forgjort de paagældende Kvinder. Præsten blev afsat og dømt til Fængsel paa Livstid, men allerede næste Aar løsladt og landsforvist.

Selv om der i Tiden efter 1693, da den sidste Kvinde blev levende brændt, vel endnu er dømt og allivet enkelte Kvinder som Hekse, inden Troen paa disse Fænomener helt var døet bort, fik de dog en mere human Dødsmaade, idet de forinden Baalfærden blev halshugget eller kvalt, jfr. ogsaa, hvad foran er anført om Bøddeltaksterne fra 1698.

II

Fordi Heksetroen svandt bort, blev derfor Straffebudet mod Trolddom i Form af Gudsfor nægtelse og Pagt med Fanden ikke uden Anvendelse. Saadanne Pagter kunde have andre Formaal end de fantastiske og ondsindede, som man tillagde Heksenes. Den onde maatte kunne hjælpe Mennesker til at fremme disses egne Interesser, uden Skade for Omverdenen, naar man til Gengæld med sit Blod forskrev sig til ham *efter Døden*, og de, som forsøgte sig hermed, blev da ogsaa »rette Troldfolk«. Pagter af denne Art, som det mere maatte ligge for Mænd end for Kvinder at søge stiftet, er ogsaa forsøgt i Hekseprocessernes Tid og langt tidligere — et dansk Sagn lader Krudtets Opfindelse være Djævelens Modydelse til en Munk for at have forskrevet sig til ham, rigtig nok et

Par Aarhundreder, før denne Opfindelse skete. Men fra omkring 1700 indtil Aarhundredets Midte kendes fra Beretninger og officielle Dokumenter en Række saadanne Pagter, hovedsagelig forsøgt af Mænd, der ad denne Vej vilde sikre sig Penge, Held i Spil eller Lykke i Kærlighed. Det vil af de i det følgende refererede Sager ses, at Tendensen hertil særlig fandtes hos det subalterne Militær, hvis ringe Levekaar vakte Ønsket om at forbedre Økonomien paa denne Maade; Inspirationen hidrørte antagelig fra udenlandske Beretninger gennem det »geworbene« Mandskab. Det vil endvidere ses, at Kravene til Djævelens Modydelse stiger gennem Graderne: den menige Soldat er beskeden, Korporalen vil have mere, og Sergeanten er særdeles graadig. For civile Personers Vedkommende foreligger i Rescript-samlingens Register to Tilfælde⁵⁵⁾, begge fra 1733; ingen af disse Sager gik til Dom, de afgjordes ved kgl. Resolution, men paafaldende forskelligt: En Kvinde, som havde gjort Forbund med Satan og paany med Blod forskrevet sig til ham, skal piskes i 3 Dage i Børnehuset og i nogen Tid sættes paa Vand og Brød, medens en Skolediscipel, som med sit Blod havde forskrevet sig til Satan, blev pardonneret mod at forsone det paa alle Steder hvor han havde givet Forargelse, i Skolen straffes med Ris paa Kroppen samt staa aabenbare Skrifte og — siden arbejde i Jern sin Livstid. Saaledes saa altsaa Datidens Værgeraadsforsorg ud, maaske ud fra Tanken: saa ung og dog saa fordærvet. Hvad disse to Personer havde villet opnaa gennem Pagten, er ikke oplyst. Militærpersonerne derimod søgte Penge. Den ældste af saadanne forsøgte Pagter, som er mig bekendt, er fra 1705. Den gengives af *Dahlerup*⁵⁶⁾ — men uden Angivelse af Kilden eller af Pagtslugterens Skæbne — ordret saaledes: »Jeg hilser Dig, min Herre og Gud, Satan. At jeg vil være Dig huld og tro og give Dig min Sjæl og Krop, dersom Du vil give mig 300 Daler og

⁵⁵⁾ Rescripter af 6/3 og 28/12 1733 i Fogtmanns Reg. II p. 349.

⁵⁶⁾ Anf. Værk, p. 21.

det i 18 Aar; naar de 18 Aar er gaaet, da kan Du tage mig længe nok til Dig. Herpaa er jeg begærende, at Du vil skrive mig et Ord til igen derom til i Morgen, saa vil jeg give mig ind i Din Vold. Johannes Jeremiasson, norsk Korporal«. To menige Soldater kostede saadan Daarskab Livet: I 1719 befaledes det⁵⁷⁾ at der i alle Københavns Kirker skal bedes for Omvendelse af en tidligere Gemèn af Grenaderkorpset, som inden kort Tid skal henrettes for hans ukristelige Forhold og største Formastelse mod Gud, idet han med Djævelen har gjort en saakaldt Kontrakt og Kapitulation; i 1722 gaar en kgl. Ordre⁵⁸⁾ ud paa, at den af Abraham Torkelsen Bølgen, der skal henrettes, med hans eget Blod ugudeligt sluttede Pagt ved Eksekutionen skal brændes af Profossen udenfor Kirkedøren; at denne sidstnævnte Forbryder ogsaa var en Militærperson, fremgaar formentlig af, at Memorialen om ham hidrører fra Garnisonspræsten. Disse Mænd er dog sikkert blevet dræbt, før Baalet antændtes; *Hedegaard* skriver⁵⁹⁾ 1760, at Straffen efter D. L. 6—1—9 synes noget vel haard, da Forbrydelsen ofte kun sker af Melankoli eller Desperation, men i Praksis bliver den skyldige dog »nu om Stunder« enten først stranguleret ved en Pæl, som staar midt i Baalet, før dette tændes, eller mister Hovedet ved et Sværd, undertiden vel endog pardonneret med Bremerholms Arbejde, hvorpaa haves Eksempler i Fr. IV's Tid; hermed kan jævnføres fire Rescripter⁶⁰⁾ fra Tiden 1735—57, som vel approberer Domme til Baal og Brand for Omgængelse mod Naturen, hvilken Forbrydelse efter D. L. 6—13—15 ligeledes var belagt med denne Straf, men dog tillige bestemmer, at de skyldige først af Skarpretteren skal kvæles med en Strikke ved Baalet. — Anderledes

⁵⁷⁾ Kgl. Ordre af 14/4 1719 i Kbhvns. Diplom. VIII p. 469.

⁵⁸⁾ Kbhvns. Diplom. VIII p. 529.

⁵⁹⁾ C. D. Hedegaard: Forsøg til en Tractat angaaende den danske Criminalret (Kbhvn. 1760) p. 84—5.

⁶⁰⁾ Rescripter af 1/4 1735, 28/3 1751, 28/2 1755 og 12/11 1757 i Fogtmanns Reg. II p. 181, 185, 186 og 187.

lempelig slap en Landsoldat, der i 1752 forsøgte sig med en saadan Pagt, idet han Juleaften gik tre Gange rundt om Jerslev Kirke, hver Gang blæste ind ad Nøglehullet og talte til Satan om at lukke op, hvorhos han foregav, at han virkelig havde indgaaet Kontrakten mod 8 Sletdaler aarlig og modtaget Pengene for det første Aar. Resolutionen⁶¹⁾ gik ud paa, at han formedelst sin Prøve og onde Vilje samt derved foraarsagede Forargelse indtil videre skal arbejde i Viborg Tugthus, da Lovens Straf ikke kan passe sig paa ham; herved sigtes vel til, at der ikke er fundet nogen Forskrivelse fra ham til Djævelen, hvorhos Rescriptet finder det paakrævet at oplyse, at trods hans Banken lod ingen sig se, og ingen Dør blev aabnet. — Den fornemste og mest begærlige af disse militære Forbrydere var Sergeant v. N. Han var en daarlig Person, der ved Spil og Ødselhed kom i Gæld og Pengemangel, og forsøgte derfor alle Kunster for at komme til Mønt, bar saaledes en Tid lang hos sig en saakaldt »Glückwürtzel« i en Seddel for dermed at bejle til Fortunas Gunst; overfor sin Moder havde han bandet og truet for at faa Penge af hende. Til sidst skrev han i 1744 med sit Blod et Haandskrift, som han indlagde i en Kirke, og hvori han paakalder Djævelen, forhandler Gud, hans hellige Ord og den hellige Trefoldighed fra Tid til Evighed og forskriver sig med Liv og Sjæl til Djævelen paa det Vilkaar, at der indtil Aaret 1804 leveres ham aarlig 19.600 Rigsdaler. Om denne Sag blev der i 1745 fra det juridiske Fakultet indhentet et Responsum⁶²⁾ — hvorom nærmere siden — som konkluderede i Forslag om, at han skulde have forbrudt sin Boeslod og ventende Mødrene arv samt straffes med Jern og Arbejde i sin Livstid i Citadellet; der er vel Grund til at antage, at dette Responsum er bleven fulgt.

Et Forhold, der kunde ligge betænkelig nær ved en Djævle-

⁶¹⁾ Rescr. 15/11 1754 i Fogtmanns Reg. II p. 356.

⁶²⁾ P. Kofod Ancher: Svar paa nogle Spørgsmaal til det juridiske Fakultet (Kbhvn. 1779) p. 1 ff.

pagt, men som var udvist i den bedste Hensigt, forelaa saasent som i 1787 og ordnedes administrativt⁶³). Oldermændene i Nyrup skulde finde ud af, hvem af Byens Koner det var, som havde undladt at betale en gennemrejsende Handelsmand for nogle købte Gryder. Til dette Formaal lod han en Søndag før Kirketjenesten fremsætte et Kar med Vand paa Gaden, tog noget deraf i et Krus og drak, idet han lydelig udtalte: »Dersom jeg er skyldig, gid jeg da maa drikke Djævelen i mig«. Det samme lod han derefter alle Byens Koner gøre og sige, saaledes ogsaa den, der virkelig var den skyldige, og som derved indbød Djævelen til at besætte sig. Cancelliet lukkede Øjet for Muligheden af at anvende Trolddomsbestemmelserne, saa bort fra den for Forargelse hjemlede Straf, aabenbart Skriftemaal, som utilraadelig — det drejede sig jo ogsaa om samtlige Koner i Byen — og paa lagde Sognepræsten ved Samtale at bringe de skyldige til klar Kundskab om Handlingens sande Beskaffenhed; den nidkære Oldermænd maatte i Præstens og dennes Medhjælperes Nærværelse og i Konernes Paahør erklære sit Paa-fund for højst ugudeligt og forargeligt og derhos erlægge en passende Bøde efter Formue.

Det kan have Interesse at se, hvorledes Videnskaben, de juridiske Forfattere fra det 18. Aarhundredes Midte og fremefter saa paa Muligheden af at indgaa saadanne »pacta med Fanden«.

I det nys nævnte Fakultetsresponsum fra 1745, affattet af *Kofod Ancher*, delibereres der vidtløftig frem og tilbage om forskellige Muligheder for, hvorledes Sergeanten bør straffes. Man finder ikke den i D. L. 6—1—9 hjemlede Straf for rette Troldfolk anvendelig, da Pagten med Satan skal være sluttet, ikke blot tilbuddt, og det ikke er bevist, at Sergeantens offerter er bleven accepteret af den onde, og der saaledes højst vil kunne være Tale om Forsøg

⁶³) Cancelli Promemoria af 15/12 1787 i Fogtmanns Reg. II p. 359.

paa Forbrydelsen. Hertil kommer, hedder det, at Muligheden af at indgaa et saadant Forbund med Djævelen ikke uden Foje kan betvivles og bestrides af adskillige berømte Jurister. Derefter rejses der Spørgsmaal om Anvendelse af D. L. 6—1—7 & 8, der for skriftlig Blasfemi af groveste Art foreskriver Afhugning af Haand og derefter af Hovede; det lader sig ikke nægte, at Maleficientens Forbandelse af Gud og Trefoldigheden bringer dette Lovbud generende nær, men man kommer uden om det ved den subtile Betragtning, at hans egentlige Formaal og Forsæt ikke har været at krænke Gud, dette har kun været Vejen til det, han egentlig tilstræber, nemlig Berigelsen. Man falder saa til Ro ved at foreslaa den foran nævnte Straf for Forsøg paa Paglen, Anvendelse af »galne Kunster« (»Glückwürtzelen«) og Forbrydelsen mod hans Moder.

*Hedegaard*⁶⁴⁾ skriver i 1760, at en Dommer maa se sig vel for i Trolddomssager, hvor det drejer sig om indgaaet Societet med Djævelen, at han ikke lettelig tager og anser nogen for en Troldmand, da mange fordum uskyldig er bleven brændt som saadanne. Det er sikkert nok, at mange har villet, saa vidt det staaer til dem, indgaa en saadan Pagt og forskrevet sig med deres Blod til Djævelen, men man har intel Eksempel paa, at Fanden har givet noget Contrarevers eller Forskriyning fra sig eller taget imod og beholdt den, som man har givet fra sig til ham, hvilken jo ofte er bleven funden og opdaget. Forfatteren mener nærmest, at vel er Trolddom og Hekseri noget, som er Fornuften ukendt, men naar man tror Skriftens Ord, kan det ikke i Almindelighed helt benægtes. Hvis Tingens Mulighed formodes, er Spørgsmaalet om rette Kriterium for, om Hekseriet er virkeligt eller ej; hertil vilde kræves Kendskab til alle *Naturens* Kræfter, men da man ikke har dette, maa Forf. »lade Tingene staa ved deres Værd.« Andre

⁶⁴⁾ Anf. Værk p. 77 ff.

Kriterier, som Kriminalister anfører, saa som Vandprøven, Vejning⁶⁵), sammengroede Øjenbryn, erklærer han for overtroiske eller upaalidelige; det, som gør Sagen saa meget suspekt, er, at Fanden ligesom har Afsky for kloge og fornuftige Folk og helst opholder sig paa Steder, hvor en grov Vankundighed hersker, og at naar Filosofi og Oplysning tager til paa et Sted, saa tager Hekseri og Trolddom af; derfor var det maaske bedre, at man ikke statuerer eller tror, at der er Trolddom til, thi saa tænker ingen derpaa eller faar Lyst til at engagere sig dermed, og at man kun spørger efter, om de paagældende har villet skade nogen, i benægtende Fald anser dem som galne Folk efter D. L. 6—1—10. Hedegaard ledsager sin Kommentar af Trolddomsbestemmelserne med nogle mere skæmtefulde saakaldte »corollaria« eller Bibemærkninger, bl. a.: de fleste Hekse, som nu findes, er af Hunkøn, og blandt disse er en ung Heks altid habilere end en gammel, — det sker ofte, at et artig og fornuftigt Fruentimmer omskaber og forvandler et Svin til et skikkeligt Menneske, men derfor er hun ingen Troldkvinde. — I 1780 hedder det i hans Oversættelse af *Dons's Forelæsninger*⁶⁶), at nu om Stunder tvivler de fleste om, at en saadan Pagt nogensinde virkelig har eksisteret eller kan eksistere; inden Lovens Straf kan anvendes, maa der kræves indsigelsesfrit Bevis for, at Tilbudet om Pagt er antaget, og hertil er Tilbyderens egen Bekendelse ikke nok. Paa den anden Side bør slige Personer ikke lades ustraffet, de er farlige for Statens Sikkerhed og bør have en ekstraordinær Straf, men er det sket af »Baseri« bør de være straffri. *Dons* selv udtalte⁶⁷) i 1763, at der bør raades til stor Forsigtighed med dette Delikt, eftersom det endnu er uafgjort, om saadant er muligt.

⁶⁵) Heksene antoges at svinde stærkt i Vægt og derfor lettere at kunne svømme ovenpaa under Vandprøven.

⁶⁶) Jens Bing Dons: *Forelæsninger over den danske og norske Lov III. Del*, oversat af C. D. H., p. 63 ff.

⁶⁷) E. Hesselbjergs juridiske Collegium; gennemset af Jens Bing Dons, p. 276 ff.

Endnu i 1788 bemærker *Nørregaard*⁶⁸⁾, at han ikke vil opholde sig med at bevise Muligheden eller Umuligheden af denne Misgerning, meget har herom været disputeret af Fakultetets Lærde, det maa være os nok, at Loven taler om Trolddom som mulig og sætter Straf derfor. Iøvrigt er han med Forgængerne enig i Kravet om Bevis og Vished om corpus delicti; man maa hverken blindt stole paa de anklagedes Bekendelse eller paa maaske overtroiske Vidners Udsagn. Pagten kan være udtrykkelig eller stiltiende, men maa være tiltraadt af Djævelen, ellers er Misgerningen kun paabegyndt; selv om en med Satan fuldkommen indgaaet Pagt vel næppe er mulig eller rimelig, bør dog den, der paa sin Side har gjort alt for at opnaa den, straffes arbitrært, og Staten sættes i Sikkerhed mod den, der saaledes har vist sig at være et overmaade farligt Menneske, af hvem man kan frygte det værste.

En absolut Skepsis overfor Lovbudets Anvendelighed kommer til Orde hos *Brorson*⁶⁹⁾. Han betegner D. L. 6—1—9 som et Eksempel paa, at Loven er uanvendelig, fordi Tilfældet, hvortil den sigter, aldrig kan indtræffe, — men, vel at mærke, nærmest af Bevisgrunde, fordi ingen dødelig kan besvare det Spørgsmaal, hvorledes man skal godtgøre, at Djævelen har accepteret Kontrakten, naar, som alle er enige om, den skyldiges Bekendelse herom ikke afgiver fornødent Bevis. Men ogsaa denne Forfatter vil have den, som har anvendt al Flid paa at indgaa en saadan Kontrakt, anset med en arbitrær Straf.

Ved *Algreen-Ussings* Haandbog i den danske Kriminalret, hvis 1. Udgave kom i 1829, blev det endelig af Teorien fastslaaet, at Lovbudet er bortfaldet, ikke af Bevisgrunde, men fordi alle nu erkender, at et saadant Forbund med Djævelen er en Umulighed; det hedder videre,

⁶⁸⁾ L. Nørregaard: Forelæsninger over den danske og norske private Ret, Bd. IV p. 115 ff.

⁶⁹⁾ Chr. Brorson: Forsøg til den 6. Bogs Fortolkning i Chr. V's danske og norske Lov, 2. Udg. 1797, Fortalen p. III og p. 20 ff.

at en overtroisk Person, som forsøger saadant, kan derfor ikke straffes for Forsøg paa nogen Forbrydelse; han begaar kun, forudsat at der ikke dermed er tilsigtet et Bedrageri mod nogen eller lignende, det, som man nu kalder en imaginær Forbrydelse, som overhovedet ikke er strafbar.

Den formelle Ophævelse af Straffebudet i D. L. 6—1—9 om Troldfolk skete først ved Straffeloven af 1866.